

مشکلات و تنگناهای موجود در کلان شهرها

محمد آسیابی^۱

آدرس: تبریز- کوی ولیعصر - مجتمع مسکونی نگین جهاد- بلوک ۱۱ - طبقه اول - تلفن همراه: ۰۹۱۴۴۱۸۲۵۳۷

e-mail:mohammadasiybi2000@yahoo.com

چکیده

بنیاد روان شناسانه ای که گونه شهروند امروزی بر آن استوار است، تشدید زندگی عصبی است، امری که ناشی از تأثیرات سریع و لاینقطع بیرونی و درونی است. لذا در مقابل هر قدمی که در خیابان گذاشته می شود و به وسیله آهنگ سریع، تنوع زندگی اقتصادی، اجتماعی و حرفه ای، شهرهای بزرگ اثرگذار بر باورها، اندیشه ها و رفتارهای شهروندان می باشند. کلان شهرهای کنونی، امروزه به محل های ناامن، ناسالم، شلوغ و پر سروصدا، خشن، فاقد روح و بسیاری دیگر از موارد مشابه تبدیل گشته اند. در جهان امروز کلان شهرها ابعاد پیچیده ای یافته اند و جلوه گر تلاش و تکاپوی انسان در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، هنری، معماری و غیره هستند. بنابراین زندگی در این شهرها نیاز به شناخت و ادراک دقیق از این موضوع را می طلبد. هدف این تحقیق تعیین و تبیین جایگاه و نقش کلان شهرها از نظر روابط اجتماعی - اقتصادی و ارائه الگوها و راه حل های مناسب جهت بهبود مسائل و مشکلات موجود در آنها و همچنین ارتقا کیفیت کارکردی - فضایی کلان شهرها می باشد.

کلمات کلیدی: کلان شهر، شهر انگلی، مسکن

مقدمه

در دوره جدید، حرکت به سوی مراکز شهری شتاب بیشتری یافته است. با تغییرات تکنولوژیک در وسایل حمل و نقل، ماشینی شدن کشاورزی و سایر موارد مرتبط با موضوع، مردم روستاها از اقتصاد کشاورزی به اقتصاد شهری می رسند که عده ای کارشناسان از این دوره به عنوان "انقلاب شهری" نام می برند. در این دوره جمعیت زیاد و کالاها و تولیدات بسیار، در یک مکان محدود شهری تمرکز می یابند. مهاجرت روستائیان به سوی شهرها و به ویژه شهرهای بزرگ که به صورت نقاط جاذب جمعیتی در آمده بودند موجب ظهور پدیده ای به نام کلان شهر را در شبکه شهری کشوری شد و این پدیده از نظر جمعیتی، عملکردی، کالبدی، فضایی و غیره تمامی شبکه شهرنشینی را متأثر ساخت. تمرکز شهری بیش از حد در مناطق شهری باعث پیدایش کمبود مسکن، کمبود تاسیسات و تجهیزات زیر ساختی، و خامت روزافزون ارتباطات و ترافیک شهری، افزایش اجاره بهاء، فقر، حاشیه نشینی، آلودگی های زیست محیطی و بسیاری معضلات و مشکلات دیگر را شد.

مفهوم کلان شهر

مگالوپلیس (کلان شهر) یک کلمه یونانی است و استعمال آن سابقه تاریخی دارد. در نیم قرن اخیر این عنوان ابتدا به وسیله پاتریک گدس به کار گرفته شد. بدین سان، امروزه کلان شهر به منطقه وسیعی گفته می شود که پیش از ده میلیون نفر جمعیت داشته باشد و دارای بیش از یک مادر شهر (۱ میلیون نفر) باشد.

^۱ مدیرعامل شرکت مهندسی مشاور سیمای آینده تبریز

به عبارت دیگر حومه ها و شهرک های یک مادرشهر، در نتیجه توسعه وسایل ارتباطی و افزایش سرعت وسایل نقلیه ، با حومه ها و شهرک های مادر شهرهای دیگر پیوند می یابد و از پیوند آنها یک بافت زنجیری از مادر شهرها و شهرها به صورت وسیع ترین شکل شهری تشکیل می شود که در اصطلاح به آن کلان شهر " مگالاپلیس " می گویند. (شکوئی ۱۳۷۳ ص ۱۰۹-۱۰۸)

کلان شهر شامل یک ناحیه شهری است که از چند متروپل (مادرشهر) تشکیل شده است. (شبعه ۱۳۷۹ ص ۲۸).

مشخصات کلان شهرها

- ۱- معمولا شکل خطی یا کروی دارند.
- ۲- تراکم جمعیت ، بانک ها ، امور تجاری ، شرکت های بیمه ، فعالیتهای شدید حمل و نقل ، تراکم باور نگرانی فعالیتهای مانند : مدیریت، تجارت خرده فروشی، نمایندگی های مسافربری ، دانشکده ها و دانشگاهها.
- ۳- قیمت زمین
- ۴- مراکز علمی ، هنری ، سیاسی و اقتصادی جهان شناخته می شوند.
- ۵- از حداکثر در آمد و ثروت برخوردار هستند. (شکوئی ۱۳۷۳ ص ۱۰۹).

مگالاپلیسهای معروف جهان

- مگالاپلیس شمال شرقی ایالات متحده ، شامل : نیویورک، فیلادلفیا، بوستون ، واشنگتن و بالتیمور
- مگالاپلیس سواحل دریاچه های بزرگ آمریکا و کانادا
- مگالاپلیس کالیفرنیا، جنوبی، شامل : لوس آنجلس - سان دیگو
- مگالاپلیس توکیو- یوکوهاما در ژاپن
- مگالاپلیس راین- رور در آلمان

مشکلات شهرنشینی در عصر حاضر در کلان شهرها

- = فقر و عدم تساوی
- = زلزله اقتصادی و بیکاری
- = از هم گسیختگی قوام و اساس خانواده
- = آلودگی های زیست محیطی و فشارهای عصبی
- = مشکلات اجتماعی - اقتصادی
- = تراکم بیش از اندازه
- = پراکندگی ، نااندیشیده
- = مشکلات مسکن
- = حاشینه نشینی
- = صنایع
- = (شبعه ۲۰-۲۹).

نگاهی بر مفهوم کلان شهر در ایران

با توجه به تعاریف مربوط به مفهوم کلان شهر که اشاره شد در ایران به جز تهران سایر موارد دیگر مشمول تعریف ارائه شده نیستند ولی خود کلان شهر تهران نیز یک شهر انگلی می باشد. شهر انگلی شهری است که از نظر اقتصادی ، اجتماعی و فعالیت های سیاسی بزرگ حوزه تسلط کامل داشته و در نقاط مختلف آن تاثیر منفی بر جای می گذارد. (نظریه هوزلیتز)

با توجه به تحقیقات هوزلیتز در شهرهای جنوب و جنوب شرقی آسیا، تسلط شهرهای انگلی را در این موارد بررسی می کند.

- ۱- تسلط اقتصادی در مفهوم اکولوژیک آن که از مشخصات آن ، مبادله بازار آزاد کالا میان شهر و روستا
 - ۲- تسلط شهر بر حوزه ها پیرامونی از طریق مشروعیت بخشیدن به قدرت و سازمان های شهری
- او معتقد است شهرهای مسلط همانند انگل هستند، در حالیکه کشورهای صنعتی خود مولود آن هستند.
- بدین سان ملاحظه می شود که در شهرهای انگلی جهان سوم همواره میان شهر انگلی و منطقه نفوذ آن در مبادله مازاد عدم توازن دیده می شود و توزیع مجدد مازاد از حوزه های پیرامون به طرف شهر انگلی صورت می گیرد.
- در شهرهای جهان سوم ، نخبگان و قدرتمندان و ثروتمندان در بزرگترین شهر (شهر انگلی) زندگی می کنند و در نتیجه سرمایه گذاری در این شهرها، این تعداد محدود را بر کل جامعه مسلط می کند.

شهر انگلی هم از نظر میزان جمعیت در میان شهرها بیشترین جمعیت را دارد و هم از نظر کارکرد به عنوان مرکزیت مالی، پولی، اداری، سیاسی، تجاری و فرهنگی بر شرایط کیفیت زندگی مردم دیگر شهرهای کشور تاثیر می گذارد. تهران نمونه بارزی از این نوع است. در این روند، همه سرمایه ها، ابتکارها، کارکردها، اندیشه ها، هنرها در نخستین شهر جذب می شود و با جمع شدن کارکردهای گوناگون در شهر اصلی کشور این شهر به صورت کانون هویت ملی، سیاسی کشور در می آید و کارکرد سیاسی آن، اعتبار آن را افزایش می دهد. عامل اصلی نابرابری های ناحیه ای در کشورهای جهان سوم از همین جریان منشاء می گیرد. (شکوئی ص ۳۸۸-۳۸۶ و ص ۴۵۹-۴۵۲).

بحران مسکن، سیمای خاص استثمار در کلان شهرها

آنچه که در عصر ما از بحران مسکن مستفاد می شود، عبارت است از وخامت خاص شرایط بد مسکن کارگران در اثر مهاجرت ناگهانی جمعیت به سوی شهرهای بزرگ، بالا رفتن بی حد اجاره بهاء، تراکم فزاینده اجاره نشینان، عدم امکان پیدا کردن سر پناه برای عده ای می باشد. بحران مسکن در شهرهای بزرگ، ما یکی از تعداد بیشمار گرفتاری های موجود در آنهاست. پس چگونه می توان مساله مسکن را حل کرد؟ چگونه می توان توازن اقتصادی عرضه و تقاضای آن را پاسخ داد؟ هنوز در شهرهای بزرگ ما ساختمانهای کافی برای استفاده مسکن وجود دارد، که به وسیله استفاده منطقی، بتوان "بحران مسکن" را بی هیچ تاخیری تسکین داد. طبیعتاً چنین امری نمی تواند جز از طریق مصادره املاک کنونی، سلب مالکیت، تملک مساکن به وسیله دولت باشد.

نتیجه گیری

- ۱- کلان شهرها پدیده ای نوین و پر اهمیت اند:
کلان شهرها که در قرن بیستم ظهور نموده اند تنها یک شهر بزرگ نبوده، بلکه از لحاظ کیفی مجتمع زیستی نوینی محسوب می شوند. آنها بزرگتر و پیچیده تر از سایر شهرها بوده، نقش کلیدی تری از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و سیاسی نسبت به شهرهای قبل از خود به عهده دارند. تاریخ اجتماعی قرن بیستم بدون در نظر گرفتن پدیده کلان شهرها غیر قابل فهم خواهد بود. به قول ژان گاتمن، کلان شهر، پیچیده ترین و بزرگترین کار هنری است که بشر آنرا تولید نموده است.
- ۲- کلان شهرها پدیده های ماندگارند:
برخلاف شهرهای صنعتی و یا شهرهای کوچک و روستاها، کلان شهرها مجتمع زیستی نسبتاً ماندگاری می باشند. شهرهای صنعتی بسیاری با نقل مکان نمودن صنایع از بین رفته اند، شهرهای کوچک و روستائی بسیاری با تجاری شدن کشاورزی و ایجاد تغییرات در بازار جهانی، ناپدید شده اند، شهرهای معدنی بسیاری با بسته شدن معادن، از بین رفته اند.
- ۳- کلان شهرها پدیده ای جهانی اند:
کلان شهرها عهده دار عملکردی متنوع اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی در سطوح ملی و بین المللی می باشند و از خصوصیات اصلی فرایند جهانی شدن کاهش تدریجی نقش دولت ها به عنوان تنظیم کنندگان اقتصاد ملی، جریان فزاینده سرمایه، کالا، اطلاعات، نیروی کار، ادغام عملکردی فعالیت های اقتصادی در سطح جهان است.
- ۴- اجتناب از تئوری های ضد شهری در کلان شهرها :
تئوری های ضد شهری، تاکنون شیوه های مختلفی جهت جلوگیری و یا معکوس نمودن رشد کلان شهرها برگزیده آن و هیچ یک از شیوه ها نتوانسته است مسئله نابرابری شهری کیفیت محیط زیست و سایر مشکلات و معضلات را حل نماید.
پس به جای اینکه دیدگاه ضد شهری و منفی اتخاذ نماییم، می بایستی کلان شهر را به عنوان مثبت نگریسته، همان طور که جاننیس یرلمان اشاره بدین امر دارد، به جای آنکه شهر را منشا مشکلات، ضایعات زیست محیطی، فقر، بزهکاری تلقی نماییم، شهر را باید منشا نوآوری و رشد اقتصادی، مکانی جهت ایجاد فرصت ها و افزایش سطح زندگی و درآمد مردم دانست و به جای اینکه محدود کردن اندازه شهرها هدف سیاستگزاری ها باشد، بهبود کارکرد شهرها، باید هدف سیاستگزاری ها قرار گیرد.
- ۵- نحوه دخالت در امور کلان شهرها، سایر شهرهای متفاوت است :
اگر پدیده کلان شهر را به عنوان واقعیت پذیرفته و به دید مثبت بنگریم، پرسشی که مطرح می شود این است که چگونه می توان به مشکلات آن پاسخ داد؟
در این امر نحوه برخورد بسیار مهم است، بدین معنی که می بایست از افراط در دو مورد حذر نمود :
از یک سو نمی بایست بدون چون و چرا ضد برنامه ریزی عمل نمود و از سوی دیگر حد تغییر و تحولاتی را که می شود با دقت سنجیده او ناچم داد.
- ۶- مشکلات اقتصادی در کلان شهرها، با برنامه ریزی استراتژیک قابل رفع است :
عمده ترین مشکلات اقتصادی کلان شهرها، عبارتند از : نرخ بالای بیکاری، کاهش در آمد خانوارها، تمرکز افشار محروم، کاهش ارائه خدمات عمومی، نزول خدمات زیربنایی و انحطاط محیط زیست می باشد. وجود این مشکلات نیازمند پاسخگویی در جهت رفع آنها است. برای رفع این مشکلات اصولاً اکثر کلان شهرها اقدام به تدوین برنامه های استراتژیک نموده اند.

- ۷- تدوین اجرای خط مشی اقتصادی برای کلان شهرها:
خط مشی های اقتصادی که در کلان شهرها جهت رفع مشکلات اقتصادی اتخاذ می شود، بر ۳ محور عمده قرار دارند.
الف- تعادل اجتماعی (مقابله با بیکاری ، کاهش فقر، عدالت و...)
ب- توسعه اقتصادی (افزایش قدرت رقابت بین المللی ، مدرنیزه کردن ساختار اقتصادی و...)
ج- برنامه ریزی فضایی (ایجاد تعادل فضایی ، توسعه ساختارها ، تمرکز زدایی صنایع و ...)

منابع و مأخذ :

- ۱- شکوئی ، حسین /۱۳۷۳/ دیدگاههای نو در جغرافیای شهری / جلد اول / انتشارات سمت
- ۲- شیعه ، اسماعیل /۱۳۷۹/ مقدمه ای بر مبانی برنامه ریزی شهری/ انتشارات دانشگاه علم و صنعت
- ۳- حبیبی ، محسن/۱۳۷۵/ شهرسازی واقعیات و تخیلات/ انتشارات دانشگاه تهران
- ۴- ماجدی، حمید/ فصل نامه جامعه مهندسان شهرساز/ شماره ۵و ۴/ص ۴